

UDK 32-05:323 (497.6) "197/198"
Izvorni naučni rad

ODNOS BOSANSKOHERCEGOVAČKE POLITIČKE ELITE PREMA VRIJEDNOSTIMA ZAVNOBiH-a TOKOM 1970-ih i 1980-ih GODINA

Dženita Sarač - Rujanac

Univerzitet u Sarajevu, Institut za historiju, Bosna i Hercegovina

Prateći proces decentralizacije Jugoslavije započet 1960-ih godina, bosanskohercegovačka politička elita vodila se idejom da jačanje republika nije usmjereno na štetu postojanja i funkcioniranja Federacije, nego da će jačanje republika dodatno osnažiti Jugoslaviju. Stoga, zdušno je radila na razvoju, unutrašnjoj konsolidaciji i društveno-ekonomskoj integraciji Bosne i Hercegovine. Istovremeno, nastojala je ojačati republički položaj u Federaciji, učvrstiti poziciju ravnopravne republike i političke garniture "na koju se u Jugoslaviji mora računati".

Principi ZAVNOBiH-a predstavljali su osnovu cjelokupnog programa i rada bosanskohercegovačke političke elite i nerijetko su se političari pozivali na njih. Princip "slobodne volje", prava da narodi Bosne i Hercegovine uredi svoju zemlju prema svojoj volji i nahođenju, tj. "kao ravnopravnu federalnu jedinicu" bio je od neprocjenjive vrijednosti. Drugi princip, na kojem se insistiralo i kroz čiju prizmu možemo sagledati ključne procese u Republici 1970-ih i 1980-ih godina, jeste princip ravnopravnosti i jednakosti svih naroda koji žive u Bosni i Hercegovini.

Branko Mikulić kao i drugi istaknuti partijski i politički djelatnici u ovom periodu u svojim su javnim obraćanjima isticali značaj ova dva vrijedna principa ZAVNOBiH-a.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, ZAVNOBiH, Federacija, ravnopravnost, jednakost, Branko Mikulić.

Sredinom 1960-ih godina na rukovodeće položaje u Bosni i Hercegovini dolazi nova, mlađa garnitura komunističkih političara koja će svojim angažiranjem nastojati ostvariti važne ciljeve u daljem društveno-ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine. U vodeće političke ličnosti izrastaju Rato Dugonjić, Cvijetin Mijatović, Džemal Bijedić, Todo Kurtović, Dragutin Kosovac, Branko Mikulić, Raif Dizdarević, Nikola Stojanović, Hamdija Pozderac, Hrvoje Ištuk, Munir Mesihović, Milanko Renovica i drugi. Bila je to treća generacija komunističara koja se “udaljila od rigidnih, uobičajenih komunističkih mjerila koja su do tada bila na snazi” i kojoj je cilj bilo jasno definiranje i jačanje bosanskohercegovačke politike i “njen izlazak na političku i državnu scenu Jugoslavije”.¹

Nova politička elita smatrala je da afirmacija i jačanje republika nije usmjereno na štetu postojanja i funkcioniranja jugoslavenske federacije nego, upravo suprotno, da će snažne i ravnopravne republike dodatno ojačati i učvrstiti Jugoslaviju.²

Principi ZAVNOBiH-a predstavljali su osnovu cjelokupnog programa i rada bosanskohercegovačke političke elite i nerijetko su se političari javno pozivali na njih. Jedan takav princip bio je onaj iz Rezolucije Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a u Mrkonjić Gradu (25-26. 11. 1943.) koji kaže da su “narodi Bosne i Hercegovine zajedničkim naporima kroz oružanu borbu za slobodu i nezavisnost izvojevali pravo da urede svoju zemlju onako kako to najviše odgovara volji i njih samih i svih naroda Jugoslavije” i to kao ravnopravnu federalnu jedinicu u Jugoslaviji.³

Drugi princip, na kojem je bosanskohercegovačka politička elita posebno insistirala i kroz čiju prizmu možemo sagledati ključne procese u Republici 1960-ih, 1970-ih i 1980-ih godina, jeste princip ravnopravnosti i jednakosti svih naroda koji žive u Bosni i Hercegovini. Na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a u Sanskom Mostu (30. 6. - 2. 7. 1944.) istaknuto je da su “narodi Bosne i Hercegovine, Srbi, Hrvati i Muslimani po prvi put stupili na isti put i počeli da izgrađuju svoj zajednički dom”. Ovim kao i Deklaracijom o pravima građana, usvojen je princip ravnopravnosti Srba, Muslimana i Hrvata u Bosni i Hercegovini “koja je njihova zajednička i nedjeljiva domovina”.⁴

¹ Filipović M. 2008. 240.

² Kamberović H. 2012. 113.

³ Opširnije vidi: ZAVNOBiH - dokumenti, knj. I. 1943-1944.

⁴ Vidi u: ZAVNOBiH - dokumenti, knj. II. 1945.

Stoga, bosanskohercegovačka politička elita od sredine 1960-godina zdušno je radila na jačanju Bosne i Hercegovine, unutrašnjoj konsolidaciji i integraciji privrede i društva općenito. U to vrijeme bilo je ključno ojačati svijest, kako političke elite tako i cjelokupnog stanovništva Bosne i Hercegovine, o neophodnosti konstituiranja republike kao društveno-političke cjeline. To je podrazumijevalo snažni razvoj privrede i industrije, regionalnu integraciju, modernizaciju putne mreže, izgradnju obrazovnih i zdravstvenih institucija, uključivanje cjelokupnog stanovništva, posebno omladine u društveno-političke aktivnosti, definiranje kulturne i jezičke politike, reformu visokog školstva i slično.

Ovaj dugogodišnji proces "otvoren" je Mostarskim savjetovanjem 1966. godine koje je označilo snažan zaokret u dotadašnjem partijskom odnosu prema zapadnoj Hercegovini i početak uključivanja ovog djela Republike i njenog stanovništva u političke i ekonomske tokove.⁵

U tom kontekstu, Partija će nastojati riješiti i već dugo otvoreno pitanje identiteta Muslimana (Bošnjaka). Na sjednicama CK SK BiH u januaru i maju 1968. godine, konstatirano je da je dotadašnji odnos Partije prema Muslimanima bio pogrešan, čime je konačno potvrđena njihova nacionalna posebnost koja će se demonstrirati popisom stanovništva 1971. godine.⁶

Istovremeno, odvijao se snažan proces razvoja privrede, industrijalizacije i modernizacije postojećih kapaciteta. Radikalne promjene i prestrojavanje u privredi, ubrzani razvoj nerazvijenih područja kao i skladniji razvoj Bosne i Hercegovine i drugih republika bili su osnovni ciljevi privrednog preustroja. Privredna integracija smatrala se osnovnom pretpostavkom daljeg napretka.⁷ Oslanjanje na vlastite snage, domaću radnu snagu i raspoložive republičke resurse, postaje slogan tadašnjeg razvoja.⁸ Međutim, insistiralo se na primjeni savremenih dostignuća naučno-tehnološke revolucije, tj. moderne tehnike i tehnologije. Rukovodstvo se odlučilo za izgradnju velikih integriranih preduzeća koja su trebala biti presudan faktor u sveukupnom društveno-ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine. Pri tome, bilo je nužno modernizirati proizvodnju

⁵ Opširnije o Mostarskom savjetovanju vidi: Kamberović H. 2011. 150-180.

⁶ Opširnije vidi: Sarač-Rujanac Dž. 2012. 41-57.

⁷ "Integracija - uslov razvoja". *Oslobođenje*, Sarajevo, 14. 5. 1970. 1.

⁸ "Uspjesi vlastitim snagama". *Oslobođenje*, Sarajevo, 23. 7. 1970. 1.

sirovinskih repromaterijala s naglaskom na višem stepenu obrade, podsticati metalnu industriju, elektroindustriju, petrohemijsku i drvenu industriju.⁹

Poslije 1967. i 1968. godine kada je zabilježena najniža tačka u privrednoj aktivnosti, Bosna i Hercegovina postepeno ostvaruje pozitivne rezultate. Odnos uvoza i izvoza procentualno bio je mnogo povoljniji od jugoslavenskog prosjeka.¹⁰ Godine 1970. zabilježen je najdinamičniji razvoj nakon uvođenja reforme 1965. godine.¹¹ Rast fizičkog obima proizvodnje nastavljen je u narednom periodu što je istovremeno praćeno porastom zaposlenosti.¹² Republički zavod za statistiku obznanio je da je tokom 1972. godine nastavljena tendencija porasta izvoza iz Bosne i Hercegovine dok je uvoz bilježio smanjenje za 13%.¹³

Višegodišnji projekt rekonstrukcije i modernizacije puteva bio je od iznimne važnosti za integraciju i razvoj republike. Pri tome su izgrađeni i asfaltirani i potpuno novi putni pravci. Izgradnja autoputa Sarajevo – Zenica smatrala se “osnovom za dalji razvoj Republike”.¹⁴ Međutim, tokom ovih procesa bilo je dosta neslaganja, nerazumijevanja, sporenja. Ona su bila prisutna i unutar same političke elite što je bilo praćeno svakodnevnim regionalnim i privrednim konfrontacijama, partikularnim interesima, pesimizmom i cinizmom, grupaškim i individualnim borbama za vlast i slično.¹⁵ Istovremeno s unutraš-

⁹ “Kako brže, kako više, kako bolje”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 13. 6. 1970. 1.

¹⁰ “Ko stvara deficit”, *Oslobođenje/Privreda*. Sarajevo, 5. 6. 1970. 3.

¹¹ “Kakve su karakteristike privrede Bosne i Hercegovine”. *Oslobođenje/Nedjelja*, Sarajevo, 6. 6. 1970. 1.

¹² “Visok porast zaposlenosti”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 13. 10. 1972. 1. i 2.

¹³ “Rekordni avgust”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 14. 9. 1972. 1. i 3.

¹⁴ “Auto-put Sarajevo – Zenica velika šansa republike”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 18. 9. 1969. 1. Skupština SR BiH je u septembru 1969. godine prihvatila prijedlog Zakona o finansiranju i izgradnji autoputa. Autoput se trebao graditi u dvije etape s ukupnim troškovima od 835.509 000 dinara. Prva etapa trebala je biti puštena u saobraćaj 31. 12. 1972. godine. Sredstva za izgradnju trebala su se osigurati putem zajmova s Međunarodnom i drugim bankama, privrednim organizacijama, opštinama i učešćem Republičkog fonda za puteve.

¹⁵ O neslaganjima unutar Partije i rukovodeće političke strukture govorio je Branko Mikulić, tada predsjednik CK SK BiH, na Gradskoj konferenciji SK Sarajevo 1969. godine. “Dakle, na jednoj strani imamo tako snažan uspon proizvodnih snaga društava, a na drugoj strani, u našem političkom životu, imamo pojedinaca koji siju sumnju u sve ono što smo do sada postigli. Ponekad čovjek stiče utisak kao da bi takvima bilo drago da izbrisemo i porast nacionalnog dohotka od 1947. godine na ovamo i da ne ostvarimo dalji porast nacionalnog

njom konsolidacijom, bosanskohercegovačka politička elita Republici je nastojala osigurati poziciju ravnopravnog i konstitutivnog činioca jugoslavenske federacije. Težila je jačanju bosanskohercegovačkog republičkog i partijskog rukovodstva u plejadi političkog kora Jugoslavije. Međutim, afirmacija Bosne i Hercegovine u Federaciji sa sobom je nosila sporove i sukobe sa saveznim centrom i rukovodstvima drugih republika.

Bosanskohercegovačko rukovodstvo insistiralo je na definiranju uloge i ovlasti Federacije što je podrazumijevalo “potpuno raščišćavanje računa” iz prošlosti, posebno dokidanje razlika u uvjetima stjecanja dohotka što se smatralo posljedicom velike regulative državnih organa.¹⁶ Također, nije bilo zadovoljno dotadašnjom raspodjelom dopunskih sredstva iz saveznog budžeta, tretmanom Bosne i Hercegovine, njenog sudstva, štampe i kadrova u drugim republikama i u Federaciji, svojatanjem kulturnih radnika i umjetnika, različitim oblicima pritiska, miješanja i poltronizma.¹⁷

Na drugoj strani, bosanskohercegovačka politička elita bila je optuživana za “zatvaranje u republičke granice”, stvaranje atmosfere pritiska, “čvrstorukašku” politiku, nedostatak tolerancije i dijaloga, ugrožavanje stabilizacije i

---

dohotka u sljedećem periodu. Ja sam sklon zaključku da su, pored ostalog, u pitanju nama suprotne idejne pozicije. Jer, u uslovima tako velikog uspona, u razvoju proizvodnih snaga društava teško je ocijeniti zašto je u pojedince, da tako kažem, ušao vrag, pa izražavaju sumnju u sve ono što smo već ostvarili i ono što ćemo ostvariti, da je i pojedince u SK toliko zahvatilo dišpediterstvo, nekakvo nezadovoljstvo, nepovjerenje da čovjek mora da posumnja i u njihov odnos prema samoupravnom sistemu. Možda su u pitanju priželjkivanja ili očekivanja nekakvih društvenih uslova u kojim bi se pružila veća šansa za leadersku afirmaciju pojedinaca mimo samoupravnog sistema, odnosno bez njega. U ostalom, da vas podsjetim, zar u mnogim tačkama u Bosni i Hercegovini tzv. ekscesne situacije oko i u toku izbora ne pokazuju da ima dosta sredina u kojima su demokratski samoupravni odnosi nerazvijeni i da su upravo u tim sredinama imali pojave grupaške ili pojedinačne borbe za pozicije vlasti. (...) Treba konstatovati da takvih ima ne mali broj i članova SK. Među njima ima čak i takvih koji na najotvorenije neprijateljske istupe ne reaguju. Jednostavno su izgubili svaki smisao za političku reakciju: politički refleksi su kod nekih komunista otupili. Oni su, bar za sada, u SK samo po tome što nas zasipaju problemima, promjenama, koje neko treba da rješava, a oni su tu i smatraju se dužnim da prate kako rade oni koji rade i da ih s vremena na vrijeme kritikuju malte ne što rade.” Vidi: “Ko i zašto sije sumnju”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 20. 9. 1969. 1.

¹⁶ Arhiv Federacije BiH (AFBiH), Fond: BM, kut. 16, Bilješka: Izlaganje na sastanku političkog aktiva 18. 9. 1969.

¹⁷ AFBiH, Fond: BM, kut. 9, Bilješka: Sastanak sa drugovima iz zapadne Hercegovine 16. 7. 1970.

ometanje rada SIV-a.¹⁸ Takve optužbe proizašle su iz insistiranja rukovodstva na dosljednoj provedbi usvojenog programa reforme i procesa privredne stabilizacije. Odnos saveznih vlasti prema Republici, politička elita je ocjenjivala kao “kampanju potpomognutu informativnom mašinerijom organiziranu protiv bosanskohercegovačkog insistiranja da se raniji dogovori sprovedu”.¹⁹

Pitanje Fonda Federacije za kreditiranje nedovoljeno razvijenih republika i pokrajine Kosovo postavilo se kao pitanje ravnopravnosti Republike o kojoj se “nerijetko govorilo kao o nacionalno praznom prostoru” što je utjecalo čak i na investiranje i izgradnju pojedinih privrednih objekata.²⁰ Bosanskohercegovačko insistiranje na provedbi zakona pri raspodjeli saveznih sredstava bilo je povod da se njeno rukovodstvo optuži da stvara atmosferu pritiska i zaoštava međurepubličke odnose u Jugoslaviji.²¹ Međutim, partijsko rukovodstvo smatralo je da ključni problem nije izvor sredstava za ovaj Fond, nego zanemari vanje ukupne politike bržeg razvoja nerazvijenih, odstupanje od usklađenosti politike cijena, zaštite i režima uvoza, zbog čega je nastalo stanje privilegija jednih na štetu drugih.²²

Nakon razornog zemljotresa koji je zahvatio područje Bosanske krajine 27. oktobra 1969. godine, pitanje obnove stradalog područja i savezne pomoći postaje ključno u odnosu bosanskohercegovačkog rukovodstva i Federacije.²³ Izvještaji medija drugih republika o nemaru i neradu republičkih snaga u obnovi i zloupotrebi pristiglih saveznih sredstava, korišteni su da bi se kritiziralo bosanskohercegovačko rukovodstvo. Republička neslaganja oko iznosa i izvora sredstava kao i prijedlog o formiranju nove komisije za procjenu štete, bosanskohercegovačko rukovodstvo smatralo je neprihvatljivim odugovlačenjem.²⁴ Takvo ponašanje tumačilo se kao “stara navika da se prema nama tako ponaša, provodi diskreditacija Republike i njenog rukovodstva”. Novčani iznos koji je

¹⁸ AFBiH, Fond: BM, kut. 16, Bilješka: Izlaganje na 13. sjednici CK SK BiH 13. 11. 1969.

¹⁹ AFBiH, Fond: BM, kut. 17, Bilješka: Izlaganje na sjednici CK SK BiH 9-10. 3. 1971.

²⁰ “Bosna i Hercegovina u jugoslovenskoj Federaciji”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 30. 4. 1966. 3.

²¹ Mikulić B. 1978. 31.

²² AFBiH, Fond: BM, kut. 7, Bilješka: Proširena sjednica Sekretarijata CK SK BiH 7. 10. 1969. Opširnije o Fondu u: Pozderac H. 1976. 101-130.

²³ “Zemljotres ošteti Banju Luku”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 27. 10. 1969. 1. i 16.

²⁴ AFBiH, Fond: BM, kut. 9, Bilješka: Sjednica Predsjedništva SKJ Brioni, mart 1970.

savezna vlada trebala osigurati za sanaciju štete, nakon žučnih rasprava, ocijenjen je kao važan i s ulogom da “brani i uslovljava ravnopravnost Republike”.²⁵

Međutim, i pored navedenih poteškoća i na republičkoj i na saveznoj razini, bosanskohercegovačka politička elita polahko je ostvarivala svoje ciljeve. To je posebno vidljivo u organiziranju i izgradnji naučnih i kulturnih institucija, fakulteta i univerziteta, posebnog bosanskohercegovačkog TV-studija, Kulturno-sportskog centra Skenderija, uspjesima različitih akcija poput dugogodišnje rekonstrukcije i modernizacije putne mreže, akcije “Jedna knjiga na jednog stanovnika”, akcije izgradnje 1000 škola, organiziranju 14. zimskih olimpijskih igara 1984. godine i slično.²⁶

Principi ZAVNOBiH-a u javnoj riječi

Jedna od ključnih ličnosti bosanskohercegovačke političke elite 1970-ih i 1980-ih, Branko Mikulić, političar s republičkom i saveznom karijerom, nerijetko je u svojim javnim obraćanjima isticao značaj upravo ova dva spomenuta, vrijedna principa ZAVNOBiH-a.²⁷

Izdvojili smo neka od Mikulićevih izlaganja u kojima je, u kontekstu ključnih pitanja tog vremena, isticao značaj i dugoročnost principa ravnopravnosti Republike u Federaciji i principa ravnopravnosti svih naroda u Bosni i Hercegovini.

Za ljubljansko *Delo* 1. jula 1972. godine na pitanje o prednosti višenacionalnih zajednica poput Jugoslavije i mogućnosti usporedbe Jugoslavije i Bosne i Hercegovine, Mikulić je odgovorio: “Nije naša nesreća što smo višenacionalna Republika. Slobodan sam da kažem da je to u izvjesnom smislu, naša

²⁵ AFBiH, Fond: BM, kut. 9, Bilješka: Sastanak sa drugovima iz Federacije 5. 10. 1970. O dugogodišnjoj otvorenosti “knjige o Krajini” kao “ogledalu” međurepubličkih odnosa, govori i činjenica da se na sjednici Predsjedništva SR BiH 14. oktobra 1974. godine razgovaralo o “koaliciji SHS”. Navodi se da tri republike, Srbija, Hrvatska i Slovenija još nisu dale svoju saglasnost na prijedlog zakona o obnovi Bosanske krajine iznova postavljajući pitanje valorizacije. AFBiH, Fond: BM, kut. 14, Bilješka: Sjednica Predsjedništva Republike, Sarajevo, 14. 10. 1974.

²⁶ “Skenderija otvorila dveri”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 30. 11. 1969. 5.; “Bitka za obrazovanje bitka za progres”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 11. 10. 1972. 1.; “Juče u Sarajevu otvorena Akademija likovnih umjetnosti”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 31. 10. 1972, 1.; “Jugoslavija u olimpijskoj istoriji”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 9. 2. 1984. 1.

²⁷ Mikulić je 1975. godine dobio nagradu ZAVNOBiH-a. “Priznanje za stvaralački doprinos razvitku Republike”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 25. 11. 1975. 5.

prednost i naša sreća, kao što je prednost za socijalizam i izgrađivanje humanih odnosa među narodima i ljudima uopšte i to što se Jugoslavija razvija kao samoupravna socijalistička zajednica, na principima nacionalne slobode, ravnopravnosti i bratstva ljudi i naroda. Nama u krvi i mesu leži zahtjev da se i u Republici i u Jugoslaviji razvijamo kao društvo ravnopravnih i srećnih ljudi, a ne društvo u kojem će jedni vladati nad drugima. Zato nam je odiozno svako nametanje, kako u Republici, tako i u Jugoslaviji. Ni jedan narod u našoj Republici ne može kazati da je Bosna i Hercegovina samo njegova Republika, jer je Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina republika i Srba i Muslimana i Hrvata. U odlukama ZAVNOBiH-a zapisali smo da ona nije ni srpska ni muslimanska ni hrvatska, već i srpska i muslimanska i hrvatska.”²⁸

U novembru 1972. godine, Mikulić je prisustvovao svečanosti u Mirkonjić Gradu povodom 29-te godišnjice zasjedanja ZAVNOBiH-a. U svom obraćanju prisutnima je posebno istakao neprikosновенost vrijednosti ZAVNOBiH-a, posebno principa jednakosti svih naroda koji žive u Bosni i Hercegovini rekavši da su zahvaljujući tom jedinstvu “ostvareni tako veliki rezultati u razvoju privrede, školstva, zdravstva, nauke, kulture, u odbrani nezavisnosti i teritorijalnog integriteta zemlje, u oblikovanju i stalnom dograđivanju istinskog, ljudskog, demokratskog, samoupravnog socijalističkog društva u Bosni i Hercegovini.”²⁹ Mikulić je također smatrao da: “Bosna i Hercegovina je na tekovinama ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a doživjela svoj veliki ekonomski, prosvjetni i kulturni preporod. Samo ilustracije radi, a kao kratak raport Republici na dan njenog rođenja, istakao bih da se danas u Bosni i Hercegovini školuje 743 000 učenika u osnovnim i srednjim školama i da na višim školama i fakultetima studira oko 40 000 studenta. U Republici se sada podiže 108 škola prvog i drugog stupnja i 6 fakulteta, dok je u pripremi izgradnja tri velikoškolske institucije i druga faza izgradnje studentskih domova u Zenici, Sarajevu i Tuzli. U zdravstvenoj službi Bosne i Hercegovine, sada, na primjer radi oko 3100 ljekara, stomatologa i magistara farmacije, a preko 900 zaposlenih je sa višom i preko 5100 sa srednjom stručnom spremom. U novom srednjoročnom planu biće elektrificirano skoro cijelo područje Republike. Podići će se veliki broj novih privrednih objekata, a postojeći će biti značajno modernizovani.”³⁰

²⁸ AFBiH, Fond: BM, kut. 18, Intervju za *Delo* 1. 7. 1972.

²⁹ “Tito nas sve poziva da odgovorno radimo”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 26. 11. 1972. 4.

³⁰ “Tito nas sve poziva da odgovorno radimo”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 26. 11. 1972. 4.

Za Radio-televiziju Zagreb u februaru 1974. godine Branko Mikulić govorio je o društveno-političkoj situaciji u Bosni i Hercegovini, posebno o aktivnosti Saveza komunista BiH (SK BiH) u periodu "velike akcije", tj. promjena nakon 21. sjednice Predsjedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) 1. decembra 1971. godine, smjene dijela hrvatskog i srbijanskog rukovodstva. Govoreći o vrijednosti zajedništva naroda Bosne i Hercegovine i tekovinama ZAVNOBiH-a, Mikulić je rekao: "Što se tiče zajedništva naroda Bosne i Hercegovine, ono ima svoju specifičnu istorijsku osnovu i dimenziju. Živeći vijekovima zajedno, narodi Bosne i Hercegovine su preživljavali teška vremena, bili su izvrđavani najbrutalnijim represalijama okupatorskih režima i domaćih gospodara. Izražavajući njihove davnašnje težnje, na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a, pored ostalog, istaknuto je da je Bosna i Hercegovina višenacionalna državna zajednica i da nije ni srpska, ni muslimanska, ni hrvatska, već i srpska i muslimanska i hrvatska. Logičan smisao toga je da je SR Bosna i Hercegovina demokratska samoupravna država i Srba i Muslimana i Hrvata, i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji žive u njoj, u kojoj ostvaruju svoja nacionalna prava i slobode. Ističem to zbog toga što se, i u posljednje vrijeme, 'brkaju' pojmovi o nacionalnoj državi i pripadnosti. Notorno je da su Srbi koji žive u Bosni i Hercegovini dio srpske nacije, a Hrvati hrvatske, da su Muslimani posebna nacija i da je SR Bosna i Hercegovina – a ne neka druga njihova, kao se to kaže, matična država. Zato su za nas bile i ostale protivne istinskim interesima naroda Bosne i Hercegovine, sve etnocentrističke tendencije, pored ostalog i zbog toga što im je cilj povezivanje koje vuče u pravcu suprotnom stvarnim društveno-istorijskim, klasnim, nacionalnim interesima naroda Bosne i Hercegovine, jer tim sugerišu da se njihova uža domovina nalazi negdje drugdje, i da se, prema tome, i o njihovim interesima rješava izvan društveno-ekonomskih i državno-pravnih okvira u kojima oni žive, tj. da njihova Republika, za koju su se, zajedno sa drugim narodima i narodnostima Jugoslavije izborili u toku NOB-a, nije kao druge, i da zajedno u njoj, navodno, ne mogu izraziti i ostvariti svoje interese i težnje. Bosna i Hercegovina uistinu nije nacionalna država u smislu kako se još uvijek shvata i tumači pojam nacionalne države, već je državna i samoupravna zajednica zbratimljenih naroda i narodnosti koji u njoj žive i, na bazi pune ravnopravnosti jednakosti, ostvaruju svoja ljudska i nacionalna prava. Zato je Ustav SR

Bosne i Hercegovine lišen bilo kakve definicije o nacionalnoj državi”.³¹

U intervjuu za *Oslobođenje* 1982. godine Mikulić je ponovo govorio o značaju vrijednosti ZAVNOBiH-a u kontekstu 1980-ih godina, stalnih pokušaja demistificiranja ličnosti Josipa Broza Tita i Edvarda Kardelja i snažnog djelovanja centralističkih sila kao i onih “koje teže povratku buržoaskih vrijednosti”. Istakao je da je osnovna vrijednost ZAVNOBiH-a to što je “tim zasjedanjem za sva vremena rečeno da Bosna i Hercegovina pripada nama koji u njoj živimo i radimo. Zato smo se izborili mi, Bosanci i Hercegovci, u zajedničkoj oslobodilačkoj borbi i revoluciji sa svim drugim narodima i narodnostima Jugoslavije. Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, dakle, nije produkt dogovora drugih o nama, već rezultat naše borbe u kojoj je Bosna i Hercegovina zaista dala sve od sebe”.³² Mikulić je smatrao da je ZAVNOBiH istinski i legitimni parlament Bosne i Hercegovine te o tome kaže: “ZAVNOBiH je prvi istinski legitimni narodni bosanskohercegovački parlament. Parlament stvoren u vatri revolucije koji je otvorio puteve čovječnijem životu i ostvarenju prava bosanskohercegovačkih ljudi da sami uredi svoju zajednicu kako to najbolje odgovara njihovoj volji i interesima, a time i interesima naroda i narodnosti Jugoslavije. Na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a koje je, kako je poznato, održano prije Drugog zasjedanja AVNOJ-a, odlučeno je da će narodi Bosne i Hercegovine učestvovati ravnopravno s ostalim našim narodima u izgradnji narodne demokratske federativne Jugoslavije. Predstavnici naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine time su izrazili volju naroda da Bosna i Hercegovina bude jedna od šest ravnopravnih republika u sastavu jugoslavenske federacije. Kao predstavništvo višenacionalne zajednice, ZAVNOBiH je proklamovao da Bosna i Hercegovina nije *ni srpska, ni hrvatska ni muslimanska, nego i srpska i hrvatska i muslimanska*. Time je jasno rečeno da je SR Bosna i Hercegovina nacionalna domovina nas Bosanaca i Hercegovaca – Srba, Muslimana i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti, a ne nekakva surogat – republika, ili, kako neki kažu, samo naš zavičaj. Naravno, pojedinci mogu da misle i drugačije, ali realno stanje oni ne mogu promijeniti, jer ovakva Bosna i Hercegovina najbolje odgovara interesima naroda i narodnosti koji žive u njoj, kao i svim narodima i narodnostima u Jugoslaviji. Tako organizovana SR Bosna i Hercegovina je subjekt samoupravnog udruživanja i povezivanja i sa raznim

³¹ Mikulić B. 1975. 279-280.

³² “Voljom svojih naroda”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 25. 11. 1982. 3.

ljudima, narodima i narodnostima u Jugoslaviji, a kao državna zajednica ona je konstitutivni element i subjekt ujedinjenja u zajedničku državu – SFRJ”³³

O važnosti i velikoj vrijednosti principa ZAVNOBiH-a govorili su slično i drugi bosanskohercegovački političari 1980-ih godina. Godine 1984. na svečanosti povodom 25. novembra, “(...) događaja kojim je utemeljena SR Bosna i Hercegovina kao slobodna, ravnopravna i demokratska zajednica svih naroda i narodnosti”, član Predsjedništva SRBiH Munir Mesihović je istakao da rezolucije AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a nisu samo dokumenti istorije. Smatrao je da su to trajni temelji sadašnjice, ravnopravnosti i slobode naroda, suvereniteta i državnosti SR Bosne i Hercegovine. Reкао je da su odluke ZAVNOBiH-a “(...) svjetionik koji je razbio tamu naslijeđenih društvenih odnosa u zaostaloj i siromašnoj zemlji kakva je bila Bosna i Hercegovina” i dokinuo s praksom da je ova republika “kamen spoticanja i predmet nadmetanja i nagodbi političkih partija i njihovih reakcionarnih vrhova”.³⁴ Naredne godine, član Predsjedništva SR BiH Savo Čečur rekao je da su vrijednosti ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a “istorijski međaši, vezivno tkivo sadašnjice – koje pomaže da se sagleda veličina prošlosti i vidici budućnosti”.³⁵ Na svečanosti u Skupštini SR BiH 1986. godine povodom 25. novembra, član Predsjedništva SR BiH Mato Andrić naglasio je da su tekovine ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a trajne vrijednosti kojima se vraća “kao izvoru nemjerljivih istorijskih veličina i nikada dovoljno sagledanih značenja”, kao “nepresušnom vrelu inspiracije za sve one koji se bore za slobodu i pravednije društvene odnose”. Ponovno je istakao značaj principa ravnopravnosti naroda koji žive u Bosni i Hercegovini, ali i ravnopravnost Republike u Federaciji jer je “formiranjem Bosne i Hercegovine kao ravnopravne federalne jedinice stvoren još jedan snažan stub nove SFRJ”.³⁶ O ZAVNOBiH-u i AVNOJ-u kao najdubljim prekretnicama i “vrelu inspiracije i nadahnuća za naše sadašnje i buduće istorijske iskorake i stremljenja” govorio je i Kemal Ramić, predsjednik Vijeća saveza sindikata Bosne i Hercegovine na svečanosti u Skupštini SR BiH 25. novembra 1987. godine. “To su veliki revolucionarni prelomi koji su suštinski odredili dalju sudbinu zemlje i ljudi. Oni su nas uveli

³³ Isto.

³⁴ “Samoupravljanje – razvojni put bez alternative”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 26. 11. 1984. 3.

³⁵ “Istorijski međaši”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 26. 11. 1985. 2.

³⁶ “Naša uporišta u tekovinama revolucije”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 26. 11. 1986. 4.

u široke prostore ljudskih sloboda, u svijet u kojem će ime Jugoslavija i Titovo ime postati sinonim progresa i slobodarstva”.³⁷

Međutim, iako će se i u narednom periodu, posljednjim godinama postojanja Jugoslavije, obilježavati godišnjica održavanja ZAVNOBiH-a, u gradovima Bosne i Hercegovine slaviti “novembarski dani” u vidu svečanih sjednica i kulturno-umjetničkih programa, značajne promjene su bile vidljive.³⁸ Centralna svečana manifestacija obilježavanja 25. novembra ne zauzima više naslovnu stranu *Oslobođenja*, a članci donose kratke informacije i obavještenja o nagradi ZAVNOBiH-a.³⁹ U *Oslobođenju* se u novembarskim brojevima mnogo više piše o ustavnim amandmanima, neuspješnom djelovanju SIV-a, nezadovoljstvu i demonstracijama na Kosovu i reakcijama srbijanskog rukovodstva i drugim gorućim pitanjima jugoslavenskog društva u dubokoj krizi.⁴⁰ Na principe ZAVNOBiH-a ukazuje se ne u kontekstu slavne prošlosti, nego “mobilizacije svih socijalističkih snaga – pokretanja opštenarodnog fronta za pokretanje iz društvene i političke letargije u predstojeću odlučnu bitku u kojoj je kosovsko pitanje imperativ političkog društva”.⁴¹

“O sadašnjem političkom trenutku” i vrijednostima ZAVNOBiH-a govorio je za *Oslobođenje* u novembru 1987. godine Ibrahim Šator, tadašnji član Savjeta Republike, delegat Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a i Drugog zasjedanja AVNOJ-a: “Značajan je to datum. U srcu hitlerovskih evropskih bedema držati sjednicu narodnog parlamenta, skupiti poslanike iz ilegale i odlučivati o sudbini naroda, utvrditi stavove sa kojima će Bosna i Hercegovina izaći na Drugo zasjedanje AVNOJ-a, velike su to stvari. Goleme. ZAVNOBiH je Bosni i Hercegovini udario temelje, AVNOJ je unjedrio u Federativnu Socijalističku Jugoslaviju. Neprocjenjive su to vrijednosti u koje ne treba dirati. I nije dobro što smo te temelje opasali novim zidovima, što smo se zatvorili svako iza svog ćepenjka, što vodimo cehovsku politiku, što smo se podijelili na *moju* i *tvoju* sredinu. Ove današnje republičko-pokrajinske državnosti su povisoki bedemi i takve ih nismo zamislili na zasjedanjima antifašističkih vijeća narodnog

³⁷ “Nema vremena za kolebanje”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 26. 11. 1987. 2.

³⁸ “Novi pogoni i tvornice”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 26. 11. 1988. 5.

³⁹ “Uručene nagrade ZAVNOBiH-a”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 25. 11. 1988. 1.

⁴⁰ “Trijumf oslobođenog uma”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 24. 11. 1988. 7.

⁴¹ “Radom sačuvati dostojanstvo čovjeka”. *Oslobođenje*, Sarajevo, 25. 11. 1988. 5.

oslobođenja, niti na bilo kom drugom mjestu, gdje se prije više od četiri decenije rađala nova socijalistička Jugoslavija. Pa ljudi, mi imamo evropsko tržište, a nemamo jugoslovensko”!⁴²

Gledano u cjelini, može se reći da su vrijednosti ZAVNOBiH-a imale veliki značaj za bosanskohercegovačku političku elitu tokom 1970-ih i 1980-ih godina. O njima se najviše govorilo tokom obilježavanja “slavne ratne revolucije”, ali su odluke ZAVNOBiH-a korištene i kao odgovor na različita iskušenja i dileme koje su postavljane pred republičko rukovodstvo. Principi ravnopravnosti republika i jednakosti svih naroda bili su utkani u dugoročni program rada bosanskohercegovačke elite. Oni su bili osnova političke borbe za ravnopravnost u Federaciji, ali i osnova uređenja svakodnevnog života u samoj Republici. U javnim istupanjima političari su uvijek polazili od principa i vrijednosti ZAVNOBiH-a kao temelja vidljivog razvoja Bosne i Hercegovine i na društvenom i na privrednom planu. Međutim, procesi koji su se odvijali 1970-ih i 1980-ih u Bosni i Hercegovini govore o tome da su proklamirani principi ravnopravnosti i jednakosti istovremeno bili politički argument, ali i cilj do kojeg je bosanskohercegovačka politička elita nastojala doći.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

a) Neobjavljeni izvori

Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo (AFBiH)

– Fond: Branko Mikulić (FBM)

b) Objavljeni izvori

– ZAVNOBiH – dokumenti, knj. I. 1943.-1944. 1968. Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta, IP Veselin Masleša

---

⁴² “Nit koja traje”, *Oslobođenje*, 25. 11. 1987. 2.

- *ZAVNOBiH – dokumenti, knj. II. 1945. 1968.* Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta, IP Veselin Masleša

c) Štampa

- *Oslobođenje*, Sarajevo, 1982-1988.

LITERATURA

- Filipović M. 2008. *Afera Agrokomerc i smrt Hamdije Pozderca*. Sarajevo: TDP.
- Kamberović H. 2011. *Hod po trnju*. Sarajevo: Institut za istoriju.
- Kamberović H. 2012. *Džemal Bijedić: politička biografija*. Mostar: Muzej Hercegovine.
- Mikulić B. 1975. *Za šta, a protiv čega*. Sarajevo: NIŠP Oslobođenje.
- Mikulić B. 1978. *Rasprave*. Sarajevo: NIŠRO Oslobođenje.
- Pozderac H. 1976. *Nacionalni odnosi i socijalističko zajedništvo*. Sarajevo: Svjetlost.
- Sarač-Rujanac Dž. 2012. *Odnos vjerskog i nacionalnog u identitetu Bošnjaka od 1980. do 1990. godine*. Sarajevo: Institut za istoriju.

Summary

THE ATTITUDE OF THE BOSNIAN AND HERZEGOVINIAN POLITICAL ELITE TOWARDS THE VALUES OF ZAVNOBiH DURING THE 1970-IES AND 1980-IES

Generally speaking, it can be said that the values of ZAVNOBiH had a great significance for the Bosnian and Herzegovinian political elites during the 1970-ies and 1980-ies. They were mostly a topic of conversation during the marking of the "glorious war revolution", but the decisions of ZAVNOBiH were used as an answer to various challenges and dilemmas which faced the republican leadership. The principles of equality of republics and the peoples were etched into the long lasting

programme of work of the Bosnian and Herzegovinian elite. They were the basis of the political struggle for equality within the Federation, but also the basis for the regulation of every day life in the Republic itself. In public appearances politicians always began with the principles and values of ZAVNOBiH as the basis for the visible development of Bosnia and Herzegovina on the social and economical level. However, the processes which developed during the 1970-ies and 1980-ies in Bosnia and Herzegovina show that the proclaimed principles of equality were at the same time a political argument but also a goal which the Bosnian and Herzegovinian elite attempted to reach.

Key words: Bosnia and Herzegovina, ZAVNOBiH, Federation, equality, egalitarianism, Branko Mikulić